

Conceptexamenprogramma dans havo

Versie 1

September 2026

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 3.8055.032

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	4
2. Karakteristiek	5
Kenmerken van de kunst- en cultuurvakken	5
Kenmerken van het vak dans	5
Dans als schoolvak	6
Dans in de schoolsoorten	7
Vmbo	7
Havo	8
Vwo	8
3. Raamwerk van (sub)domeinen	9
4. Eindtermen	10
Domein A Artistiek creatief vermogen	10
Domein B Maken en betekenis geven	14
Subdomein B1 Creëren	14
Subdomein B2 Vakvaardigheid	17
Domein C Meemaken en betekenis geven	22
Subdomein C1 Vaktheorie	22
Subdomein C2 Dans en kunsten in contexten	25
Domein D Vraagstukken	28
Bijlage - Begrippenlijst	32

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma dans voor het havo. De afgelopen twee jaar heeft de vakvernieuwingscommissie kunst en cultuur dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met de andere conceptexamenprogramma's kunst en cultuur voor alle schoolsoorten en leerwegen. SLO voert in [opdracht](#) van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhouden die aan het centraal examen zijn toegewezen. SLO zal alle conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald van leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden de conceptexamenprogramma's en de conceptsyllabi aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen de definitieve examenprogramma's en de syllabi geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op het vak dans havo en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhouden per domein of subdomein en een verdeling van inhouden over school- en centraal examen. Daarna volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een illustratie ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces vind je in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's kunst en cultuur voor vmbo, havo en vwo (Meijman, Van Veen & Warmer, 2026).

Alle informatie over de totstandkoming, de opzet, werkwijze en inhoud van de conceptexamenprogramma's is te vinden op:
www.actualisatie-examenprogrammas.nl/kunst-cultuur.

2. Karakteristiek

Kenmerken van de kunst- en cultuurvakken

De kunst- en cultuurvakken laten leerlingen onderzoeken welke rol kunst en cultuur spelen in hun eigen leven en in de samenleving. Door te kijken, luisteren, maken, ervaren en onderzoeken ontdekken leerlingen de betekenissen die mensen eraan geven. Kunst en cultuur veranderen constant en zijn dynamisch. In de kunst- en cultuurvakken worden leerlingen uitgenodigd om open te kijken en na te denken over mogelijke betekenissen zonder direct te oordelen. Verwondering, nieuwsgierigheid en persoonlijke ervaringen vormen de basis voor onderzoek en reflectie. Door kunst en cultuur te benaderen vanuit de eigen omgeving en transculturaliteit, leren leerlingen dat verschillende interpretaties naast elkaar kunnen bestaan en leren ze zich te verhouden tot verschillende oordelen en meningen. Zo worden ze zich bewust van hun eigen positie in een voortdurend veranderende wereld.

Het vakkencluster kunst en cultuur omvat de vakken beeldend, dans, film, muziek, theater en culturele kunstzinnige vorming (CKV). Ieder vak kent het proces van kunst en cultuur bevragen en interpretaties onderzoeken; om op eigen wijze te reageren op ervaringen en maatschappelijke gebeurtenissen. Leerlingen ontdekken dat kunstvormen elkaar beïnvloeden en versterken. Ze onderzoeken kruisbestuivingen tussen bijvoorbeeld traditionele en innovatieve technieken. Zo krijgen ze inzicht in hoe nieuwe disciplines en kunstuitingen ontstaan.

De kunst- en cultuurvakken dragen bij aan een brede culturele, creatieve en persoonlijke ontwikkeling waarbij leerlingen zich bewust worden van hun verborgen kennisbronnen en hun voorkeuren ontdekken. Daarnaast ervaren ze dat ze behalve als consument zelf ook als maker, uitvoerder, producent of ondersteuner in en buiten de creatieve sector actief kunnen zijn.

Kenmerken van het vak dans

In het vak dans leren leerlingen met het lichaam te onderzoeken, te verbeelden en betekenis te creëren in beweging. Dans is een belichaamde manier van ervaren, denken en communiceren met gebruik van vormgevingselementen bestaande uit danselementen, choreografische elementen en scenografische middelen.

Leerlingen zetten hun lichaam in als instrument om te dansen. Ze trainen lichaamsbewustzijn en lichaamsbeheersing en onderzoeken hun persoonlijke

fysieke en expressieve mogelijkheden. Ze leren hoe zij in dans afstemmen op medeleerlingen, ruimte en context.

Door experiment, fysieke exploratie en improvisatie creëren leerlingen dansmateriaal. Zij onderzoeken hoe ze in eigen dansuitingen de danselementen, verschillende choreografische elementen en scenografische middelen kunnen inzetten om zeggingskracht te creëren. Door ervaring op te doen met het maken en presenteren van dans en fysiek samenwerken ontwikkelen zij inzicht in dans in individuele en collectieve artistieke praktijken. Dans wordt hierbij niet alleen geleerd door erover te denken, maar vooral door lichamelijk te handelen en te ervaren. In de uitvoering creëert elke danser via eigen lichaamservaring, expressie, dynamiek en timing een persoonlijke betekenislaag in het bewegingsmateriaal.

Vaktheoretische verdieping vindt plaats in samenhang met het maken. Leerlingen bestuderen en benutten dans- en choreografische elementen en scenografische middelen in dansuitingen en relateren deze aan verschillende verschijningsvormen binnen dans aan de hand van een vakspecifiek begrippenkader. En ze leren hoe technische, en technologische ontwikkelingen het vak beïnvloeden. Leerlingen kunnen hun artistieke keuzes tijdens het maakproces verdiepen, onderbouwen en gericht verbeteren. Ze communiceren via hun eigen of gezamenlijke dans over een persoonlijk, maatschappelijk of cultuurhistorisch thema met elkaar of met publiek.

Door dans te beschouwen, analyseren en interpreteren in relatie tot diverse kunst- en cultuuruitingen, ontdekken leerlingen hoe betekenis en waardering van kunst en cultuur veranderen in verschillende tijden, culturen en door transculturele processen. Ze vergelijken perspectieven, herkennen patronen en reflecteren op de werking van verschillende artistieke keuzes.

Dans als schoolvak

Afhankelijk van het aanbod van de school kan een leerling vmbo-gl/tl, havo en vwo zich specialiseren in een of meerdere kunstvakken. Het gaat hierbij om beeldend, dans, film, muziek of theater. Voor havo- en vwo-leerlingen gaat dat om het profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij. Daarnaast kunnen havo- en vwo-leerlingen kiezen voor een keuze-examenvak in het vrije deel.

In de bovenbouw bouwen leerlingen voort op de kennis en vaardigheden uit de onderbouw, waarin zij hun artistiek-creatief vermogen hebben ontwikkeld door kunst maken en meemaken en daarmee een basis hebben gelegd voor cultureel bewustzijn.

Dans stimuleert een andere manier van kijken naar en interpreteren van de wereld dan andere vakken. Samen met digitale geletterdheid, burgerschap, Nederlands, maatschappijvakken en natuurwetenschappelijke vakken onderzoeken leerlingen hoe mensen betekenis geven aan hun omgeving. Daarbij gebruiken zij hun verbeelding, creativiteit en onderzoekende houding. Burgerschap en dans bieden ieder een eigen invalshoek om leerlingen te laten nadenken over actuele en maatschappelijke vraagstukken en over de betekenis van kunst en cultuur in een democratische samenleving. Digitale geletterdheid en dans versterken elkaar bij het onderzoeken en maken van beelden en media. Leerlingen ontdekken hoe beelden en media betekenis geven, patronen versterken en nieuwe perspectieven zichtbaar kunnen maken. Bij Nederlands en dans leren leerlingen ervaringen, waarnemingen en ideeën onder woorden te brengen, te interpreteren en met anderen erover te praten. Met de maatschappijvakken wordt de belangstelling voor sociale, culturele en maatschappelijke ontwikkelingen gedeeld en hoe mensen samenleven, keuzes maken en gebeurtenissen verschillend interpreteren. Met de natuurwetenschappelijke vakken deelt dans een onderzoekende houding, waarin observatie, analyse, experiment, reflectie en het afwegen van verschillende mogelijkheden centraal staan.

Dans in de schoolsoorten

In het schoolvak dans verbinden leerlingen de praktijk met de theorie en leren zo de 'taal' van het kunstvak. Iedere leerling, ongeacht schoolsoort, krijgt de ruimte zich als maker en deelnemer te ontwikkelen en deel te nemen aan kunst en cultuur. Door verder ook aan te sluiten bij ieders unieke culturele achtergrond, die voortkomt uit ervaringen, interesses en referentiekader, krijgen alle leerlingen de kans om hun artistiek-creatief vermogen op een persoonlijke en betekenisvolle manier te ontwikkelen.

Naarmate leerlingen ouder worden of levenservaringen opdoen, breidt hun referentiekader zich uit, wat bijdraagt aan de diepgang en complexiteit van hun artistieke proces. Het vak dans houdt rekening met deze variaties en geeft ruimte aan de docent om in te spelen op de persoonlijke ontwikkeling van elke leerling.

Vmbo

De leerling onderzoekt de verandering van kunst door contact tussen culturen, net als leerlingen havo en vwo. De leerling interpreteert, verklaart verschillen en onderzoekt betekenisvorming vanuit de eigen discipline, omdat het examenprogramma in twee jaar wordt doorlopen.

Havo

Voor de havo-leerling is er meer diepgang op het gebied van het vergelijken van kennis vanuit de vaktheorie en het verklaren van vormgevingselementen en de werking daarvan. De leerling interpreteert, verklaart verschillen en onderzoekt betekenisvorming van alle kunstdisciplines in situaties van culturele interactie. Zo kunnen leerlingen vakvaardigheid en vaktheorie breder en meer verdiepend inzetten bij het creëren van kunst.

Vwo

De vwo-leerling verdiept en verbreedt analytische vakvaardigheden ten opzichte van de vmbo- en havoleerling. Door de werking van artistieke keuzes te beoordelen wordt het creëren verdiept. Er is meer tijd om een divers aanbod van kunstuitingen te analyseren, beoordelen en verklaren. Ook is er meer tijd voor het onderzoeken van de veranderingen en meervoudigheid van betekenissen in situaties van culturele interactie.

3. Raamwerk van (sub)domeinen

Hieronder vind je het raamwerk van dans, geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhoud over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Onderstaande SE-CE-verdeling is de basis voor het ontwikkelen van de conceptsyllabus en gericht op invoering van het examenprogramma op korte termijn (2-5 jaar).

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing	
		SE	CE
Domein A	Artistiek creatief vermogen	x	x
Domein B	Maken en betekenis geven		
Subdomein B1	Creëren	x	
Subdomein B2	Vakvaardigheid	x	
Domein C	Meemaken en betekenis geven		
Subdomein C1	Vaktheorie		x
Subdomein C2	Dans en kunsten in contexten		x
Domein D	Vraagstukken		x

4. Eindtermen

Domein A Artistiek creatief vermogen

Eindterm 1

**De leerling doet affectieve ervaringen op in maken en meemaken.
(E)**

Het gaat hierbij om:

- deelnemen aan artistieke activiteiten als maker en als publiek;
- ervaringen opdoen met momenten van verwondering, fascinatie en twijfel;
- verkennen van indrukken, gevoelens en associaties die deze ervaringen kunnen oproepen;
- reflecteren op deze ervaringen en daaraan betekenis geven in relatie tot zichzelf en de sociale, maatschappelijk en artistieke context.

Te denken valt aan:

- verschillende werken verzamelen en bekijken rondom een onderwerp dat de leerling fascineert;
- ervaringen die in het lichaam worden gevoeld tijdens het kijken naar dans weergeven in woord of beeld;
- in dansante exploraties of gestuurde improvisaties ervaren en benoemen waar de verwondering of de twijfel ontstaat over het eigen dansen, bijvoorbeeld over wat als ongemakkelijk wordt ervaren;
- in een log- of plakboek over alle confrontaties met dans of kunst in steekwoorden benoemen wat het oproept bij je en dit gebruiken als inspiratiebron;
- het vergelijken van reacties op dezelfde dansuiting en de verschillende ervaringen ontdekken en bespreken.

Eindterm 2

De leerling gebruikt mogelijkheden in dans en experimenteert met ideeën voor dans. (H)

Het gaat hierbij om:

- gebruiken van gedachten, ideeën, gevoelens, situaties, ervaringen, gebeurtenissen en diverse voorbeelden uit diverse danspraktijken als inspiratie;
- toepassen van belichaamde ervaringen, improvisatie, associatie, toeval en intuïtie in fysieke exploratie;
- experimenteren met bestaande dans en verschillende vormgevingselementen van dans en werkwijzen;
- bespreken van ideeën met anderen.

Te denken valt aan:

- verschillende vormen van dans uitproberen en ervaren wat het beste past bij je eigen fysieke en expressieve mogelijkheden en voorkeuren;
- naar aanleiding van het zien van een voorstelling belichaamde ervaringen en ideeën verwerken in improvisaties en eigen dansmateriaal;
- samen met anderen een aangeleerde dansfrase die solo wordt gedanst transformeren tot een groepsstuk waarin geëxperimenteerd wordt met samenwerkingsvormen;
- een toevalstheorie gebruiken zoals die van Cunningham en ervaren welke nieuwe mogelijkheden dit biedt;
- naar aanleiding van een tekst exploreren hoe deze een dansante vorm kan krijgen.

Eindterm 3

De leerling analyseert en toont aan hoe eigen betekenisgeving ontstaat, verandert en zich ontwikkelt. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van de eigen betekenis met die van anderen en uitleggen waardoor verschillen ontstaan;
- afleiden van de boogde betekenis van de maker aan de hand van bronnen;
- onderbouwen van eigen betekenisgeving op basis van een analyse;
- uitleggen wat van invloed is op de eigen betekenisgeving tijdens het maken en meemaken van dans en andere kunsten.

Te denken valt aan:

- tijdens een maakproces of na het zien van voorstellingen in vlogs of in een plakboek beschrijven hoe en welke persoonlijke waarnemingen en associaties leiden tot de eigen betekenisgeving;
- eigen reacties en interpretaties vergelijken met die van anderen na het dansen of het zien van een dansuiting en verklaringen geven voor de verschillen;
- benoemen hoe betekenis verandert door bijvoorbeeld het bijstellen van dansmateriaal, scenografische middelen of structuur/compositie;
- na het uitvoeren van dezelfde dansuiting voor uiteenlopende publieksamenstellingen benoemen hoe de betekenis van de dansuiting verschoof;
- eigen betekenis tijdens de voorstelling benoemen en vergelijken met de inhoud van het voorgesprek met medeleerlingen of makers.

Eindterm 4**De leerling gebruikt ervaringen, interesses en kwaliteiten bij de eigen oriëntatie op loopbaanontwikkeling. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de rol van vakspecifieke kennis en vaardigheden in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin kennis en vaardigheden van dans een rol kunnen spelen;
- deelnemen aan activiteiten die bijdragen aan het verkennen van interesses, kwaliteiten en mogelijkheden;
- reflecteren op opgedane ervaringen, als dat is voor de eigen oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- waar, wanneer en hoe kunnen dans en andere kunsten een rol spelen in het openbare leven en in het eigen leven;
- wat wordt er bedoeld met creatieve beroepen en hoe kan creativiteit ook in onverwachte beroepen een rol spelen;
- in reflecterende gesprekken eigen kwaliteiten in relatie tot beroepswensen verkennen;
- hoe worden dans en andere kunsten verbonden met andere domeinen zoals zorg en wetenschap;
- bezoeken van open dagen van opleidingen op basis van eigen voorkeuren en bevindingen daaruit bespreken.

Domein B Maken en betekenis geven

Subdomein B1 Creëren

Eindterm 5

De leerling creëert dans vanuit betekenisvolle uitgangspunten waarin de samenhang tussen vorm en inhoud leidt tot zeggingskracht. (B)

Het gaat hierbij om:

- maken van een monodisciplinair, interdisciplinair, multidisciplinair of transdisciplinair dansproduct;
- genereren van dansmateriaal door fysieke exploratie afgestemd op uitgangspunten;
- afstemmen van danselementen, relaties, compositievormen, samenwerkingsvormen en structuren en scenografische middelen op artistieke intentie en context;
- realiseren van een samenhangend geheel waarin keuzes in dansmateriaal de artistieke intentie zichtbaar maken;
- uitvoeren van het gecreëerde werk waarbij techniek, expressie en persoonlijke interpretatie bijdragen aan zeggingskracht.

Te denken valt aan:

- bewegingsmateriaal verzamelen dat aansluit bij het thema en de zeggingskracht, passend bij de doelgroep van het beoogde publiek;
- een duet voor een intieme voorstelling in de schoolbibliotheek, waarbij leerlingen langzame, vloeiende bewegingen combineren met afwisselend spiegelen en een canon om de artistieke intentie van verbondenheid te benadrukken, passend bij de stille, reflectieve sfeer van de ruimte;
- binnen een vraagstuk zoals macht en representatie worden verschillende werken beschouwd en bevraagd. Vanuit die inspiratie maakt de leerling schetsen voor een eigen dansuiting;
- dansmateriaal structureren met behulp van compositievormen zoals herhaling, contrast, canon of accumulatie om samenhang te creëren;
- een choreografie uitvoeren waarbij de artistieke intentie op een persoonlijke wijze wordt vertolkt.

Eindterm 6

De leerling formuleert uitgangspunten gedurende het maakproces die richting geven aan betekenisvolle en samenhangende artistieke keuzes. (B)

Het gaat hierbij om:

- gebruiken van een vraagstuk, affectieve ervaringen, indrukken, waarnemingen, voorbeelden en vragen als bron voor het formuleren van artistieke uitgangspunten;
- verkennen van mogelijke aanleidingen en hoe deze het werk verbinden met een bredere context;
- verwoorden van een globale artistieke intentie en bepalen van een doelgroep;
- kiezen van een passende manier van werken;
- bepalen van praktische voorwaarden.

Te denken valt aan:

- gevoel en beelden uit een ervaring vertalen in bewegingskwaliteiten en ritmes passend bij het choreografisch uitgangspunt;
- een samenhangend en betekenisvol concept ontwikkelen door dans, doelgroep en context in relatie tot de inhoud te beschrijven;
- vanuit maatschappelijk engagement plannen maken voor een sociaal artistiek werk;
- een werkwijze kiezen zoals in duo's dansfrases ontwikkelen, deze daarna uitwisselen en combineren tot een samenhangende geheel;
- vanuit een vraagstuk zoals macht en representatie onderzoeken wat de eigen fascinatie is en hoe deze fascinatie kan worden ingezet in een dansproduct;
- het maken van schetsen of schema's waarin ruimtegebruik, relaties en opbouw worden vastgelegd.

Eindterm 7**De leerling evalueert en onderbouwt gemaakte keuzes in een iteratief maakproces. (B)**

Het gaat hierbij om:

- verzamelen en tonen van dansmateriaal uit onderzoek, repetities en experimenten;
- evalueren hoe gemaakte keuzes aansluiten bij de gestelde uitgangspunten en artistieke voorkeuren;
- bijstellen van handelen en werkwijze op basis van belichaamde ervaring, reflectie en feedback;
- onderbouwen van gemaakte keuzes met passende vaktheoretische begrippen.

Te denken valt aan:

- opnemen van video's en foto's uit dansonderzoek en repetities in een logboek;
- na het bekijken van een videoregistratie van de eigen dansimprovisatie, benoemen wat werkt en wat niet en dan het dansidee aanpassen;
- het aanpassen van de choreografie na een repetitie op basis van feedback van mededansers en de eigen ervaring tijdens het dansen;
- mondeling toelichten van artistieke keuzes en processen;
- voortgang van het werk presenteren en daarbij reflecteren door vakspecifieke begrippen te gebruiken en zo te kiezen wat het best past bij de uitgangspunten.

Subdomein B2 Vakvaardigheid

Eindterm 8

De leerling verkent fysieke, creatieve, expressieve mogelijkheden en vaardigheden in dans. (E)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de danselementen in samenhang, een passende basishouding, basisdansacties en lichaams- en vormbewustzijn;
- ervaring opdoen met het inzetten en verwerken van diverse lichaamservaringen in dans;
- oriënteren op de eigen voorkeuren in dans en een eigen dansvocabulaire;
- experimenteren met kenmerken en vaardigheden uit verschillende verschijningsvormen van dans;
- reflecteren op de wisselwerking tussen beweging, beleving en betekenis in dans.

Te denken valt aan:

- binnen een frase experimenteren met groot en klein in het lichaam en ruimtegebruik om het eigen dansvocabulaire te vergroten;
- het herhalen van hetzelfde dansmateriaal met focus op techniek, daarna met focus op expressie, en het verschil benoemen;
- de eigen fysieke mogelijkheden onderzoeken, gericht op coördinatie, kracht, souplesse en uithoudingsvermogen in afstemming op de dansuitvoering;
- door het toepassen van de technieken uit bijvoorbeeld floorwork het effect van zwaartekracht en ademhaling onderzoeken op danskwaliteit en zeggingskracht;
- persoonlijke ervaringen en emoties vertalen naar dans en onderzoeken hoe verschillen in bijvoorbeeld spanning, ontspanning, langzaam en snel zichtbaar worden in de danskwaliteit.

Eindterm 9

De leerling verkent fysieke afstemming in de interactie met anderen en de omgeving in dans. (E)

Het gaat hierbij om:

- ervaring opdoen met partnering, kinetische samenwerking en interlichamelijke communicatie met andere dansers en de omgeving;
- respect tonen voor bewegingsmogelijkheden en lichaamservaringen van mededansers;
- ervaring opdoen met het geven van fysieke feedback en het bijstellen van de eigen uitvoering op basis van fysieke feedback van anderen;
- reflecteren op de ervaring van fysiek afstemmen in interactie met anderen.

Te denken valt aan:

- kinetische samenwerking ervaren in improvisaties, zoals een groepsimprovisatie waarin de groep beweegt als één organisme, waarbij leiderschap vanzelf wisselt en de samenhang van de groep niet wordt verbroken;
- tijdens het dansen interlichamelijke communicatie ervaren, door bijvoorbeeld in een contactimprovisatie de eigen beweging aan te passen zonder verbaal overleg, op basis van subtiele duw-, trek- of draagimpulsen;
- in een groepsfrase verkennen leerlingen hoe ze hetzelfde dansmateriaal binnen de eigen fysieke mogelijkheden kunnen uitvoeren, verschillen blijven zichtbaar en worden opgenomen in het totaalbeeld;
- in duo's experimenteren met verschillende samenwerkingsvormen, waarbij fysieke signalen van de ander worden gebruikt als feedback om timing en danskwaliteit bij te stellen;
- na een contact- of groepsimprovisatie reflecteren op momenten waarop afstemming vanzelf ontstond of juist verloren ging, en onderzoeken welke keuzes in aandacht, timing of ruimtegebruik daarbij een rol spelen.

Eindterm 10

De leerling verkent het gebruiken van choreografische elementen als danser en dansmaker in dansmateriaal en dansuitingen. (E)

Het gaat hierbij om:

- ervaring opdoen met de relatie tussen dansers, met het publiek en de ruimte;
- verkennen van samenwerkingsvormen tussen dansers;
- experimenteren met structuren;
- verkennen van compositievormen om dansmateriaal te ordenen tot een samenhangend geheel;
- verbanden leggen tussen de toepassing van choreografische elementen en zeggingskracht.

Te denken valt aan:

- onderzoeken van diverse samenwerkingsvormen in hedendaagse dans en deze toepassen in een eigen duet over hoe verbondenheid vorm krijgt in de eigen omgeving;
- hetzelfde dansmateriaal uitvoeren in verschillende ruimtelijke opstellingen, zoals een cirkel, diagonale lijn of verspreid door de ruimte, en ervaren hoe dit de relatie tussen dansers en publiek verandert;
- een korte dansfrase uitvoeren in verschillende structuren, zoals opeenvolging of canon en vergelijken welk effect dit heeft op de zeggingskracht van de dans;
- experimenteren met compositievormen zoals contrast en deconstructie door een eenvoudige dansfrase telkens op een andere manier vorm te geven en te bespreken welk effect dit heeft op de betekenis of beleving van de dans;
- een locatie binnen of buiten school gebruiken als dansruimte, zoals een trap, gang of plein, en onderzoeken hoe de omgeving invloed heeft op de relatie tussen dans, ruimte en publiek.

Eindterm 11**De leerling doet ervaring op met het presenteren van dansuitingen in verschillende contexten. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van eigen performancekwaliteiten door experimenten met persoonlijke intentie in beweging en expressie;
- laten zien van ontwikkeling in technische beheersing van het lichaam in dansmateriaal en passend bij de eigen mogelijkheden;
- laten zien van ontwikkeling in performancekwaliteiten door timing en ruimtelijk bewustzijn af te stemmen op de andere dansers, de fysieke ruimte en het publiek;
- ervaring opdoen met de relatie tussen artistieke intentie van een dansuiting en persoonlijke vertolking hiervan in solo- of groepsverband.

Te denken valt aan:

- in het uitvoeren van een choreografie werken aan het afstemmen op mededansers in timing, ruimtegebruik, focus en energie, zodat de samenhang van de choreografie behouden blijft;
- tijdens een uitvoering ervaren hoe het is om in te spelen op onverwachte situaties, zoals een verandering in de groep, ruimte of publieksreactie, zonder de continuïteit van de dans te verliezen;
- in het presenteren van een solo ervaren hoe het is om gedurende de gehele uitvoering contact te houden met de intentie van het materiaal en dit zichtbaar te maken voor het publiek;
- technische beheersing ontwikkelen, zoals vormspanning, coördinatie, balans en stijlbeustheid, passend bij de eigen fysieke mogelijkheden.

Eindterm 12

De leerling verkent hoe dans in een collectief proces tot stand komt. (E)

Het gaat hierbij om:

- oriënteren op verschillende rollen en bijdragen binnen een collectief maakproces;
- bijdragen aan het genereren van dansmateriaal door initiatieven te nemen, te reageren op fysieke impulsen van mededansers en voorstellen te doen voor vormgeving;
- verkennen hoe verschillen in fysieke en expressieve mogelijkheden van dansers ingezet kunnen worden in het maakproces;
- reflecteren op de eigen rol en bijdrage in het collectieve proces.

Te denken valt aan:

- binnen een dansproductie rollen verkennen zoals choreograaf, danser, repetitor, muziekverantwoordelijke of kostuumontwerper die bijdragen aan het gezamenlijke eindresultaat;
- tijdens een maakopdracht bijdragen door eigen dansmateriaal, compositievoorstellen of ideeën voor muziek of kostuum in te brengen;
- in het ontwikkelen van een bewegingsfrase experimenteren met het inzetten de verschillende kwaliteiten en bewegingsmogelijkheden van groepsleden;
- na afloop van het maakproces de eigen bijdrage aan het groepswerk beschrijven, welke keuzes gezamenlijk tot stand kwamen en opgedane inzichten over samenwerken binnen een dansproductie benoemen;
- door collectieve improvisatieopdrachten, zoals werken met leiden-volgen, ervaring opdoen met het ontwikkelen van dansmateriaal dat als uitgangspunt kan dienen voor een groepschoreografie.

Domein C Meemaken en betekenis geven

Subdomein C1 Vaktheorie

Eindterm 13

De leerling beschrijft en vergelijkt de inzet en samenhang van danselementen in dansuitingen met gebruik van vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- dansuitingen uit verschillende verschijningsvormen van dans;
- beschrijven van de danselementen ruimte, kracht, tijd en lichaam en hun samenhang;
- benoemen van verschillen en overeenkomsten in de inzet en samenhang van danselementen in verschillende dansuitingen.

Te denken valt aan:

- door observatie van het gebruik van spanning, gewicht en zwaartekracht bij een danser benoemen hoe het danselement kracht was ingezet in een dansuiting;
- verschillende dansvormen uitproberen en op basis van lichamelijke waarneming kunnen uitleggen aan de hand van danselementen hoe de danskwaliteit per dansvorm verschilt;
- aan de hand van een observatieformulier de danselementen beschrijven die in een dansuiting worden herkend en hoe deze tegelijk worden ingezet;
- bekijken van verschillende klassieke dansuitingen zoals Europees klassieke dans en Indiaas klassieke dans en de verschillen en overeenkomsten in gebruik van danselementen benoemen;
- het geven van vakinhoudelijke feedback op een dansuiting, waarbij aspecten van de danselementen worden gebruikt om observaties en verbeterpunten te onderbouwen.

Eindterm 14

De leerling vergelijkt de inzet van choreografische elementen en scenografische middelen in dansuitingen met gebruik van vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- dansuitingen uit verschillende verschijningsvormen van dans;
- beschrijven van choreografische elementen;
- beschrijven van scenografische middelen;
- benoemen van verschillen en overeenkomsten in de inzet van choreografische elementen en scenografische middelen in verschillende dansuitingen.

Te denken valt aan:

- een portfolio samenstellen van een diversiteit aan verschijningsvormen van dans en deze analyseren op basis van choreografische elementen;
- een presentatie geven bij een eigen ontworpen dansuiting en daarin de keuzes binnen de compositievormen toelichten met vaktermen;
- samenwerkingsvormen en structuren herkennen en beschrijven in complexe dansuitingen en het gebruik hiervan vergelijken met een ander werk dat eenzelfde thema vertolkt;
- de invloed van scenografische middelen op de dans beschrijven in een multidisciplinaire voorstelling;
- benoemen hoe de danser relaties aangaat met publiek, omgeving en anderen in een locatieproject.

Eindterm 15

De leerling beschrijft en verklaart verschillen in werking van dans met gebruik van vaktaal. (B)

Het gaat hierbij om:

- dansuitingen uit verschillende verschijningsvormen;
- beschrijven wat wordt gezien, gehoord en ervaren tijdens het meemaken van dans;
- benoemen welke keuzes in de inzet van vormgevingselementen van dans bijdragen aan de werking;
- vergelijken van de werking in werken uit verschillende verschijningsvormen van dans;
- uitleggen waardoor verschillen in werking ontstaan.

Te denken valt aan:

- een videofragment wordt voorzien van tijdcodes en opmerkingen over momenten waarop vormgeving de werking zichtbaar verandert;
- een moodboard presenteren over een dansuiting en daarin momenten laten zien die sterk de aandacht trokken en uitleggen hoe keuzes in vormgevingselementen hierop invloed hadden;
- een schets maken van vloerpatronen en opstellingen van een hiphop-choreografie en beschrijven wat de impact hiervan is op de kijkervaring.

Subdomein C2 Dans en kunsten in contexten

Eindterm 16

De leerling verklaart hoe betekenissen van kunstuitingen samenhangen met context en gebruik, in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen van de relatie tussen vorm, context en betekenis;
- uitleggen hoe context en gebruik samenhangen met mogelijke betekenissen;
- gebruiken van bronnen om context en bedoeling van makers te duiden;
- gebruiken van een algemeen begrippenkader.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen vanuit dans kijken en luisteren naar een inter- of multidisciplinaire kunstuiting, zoals film of performance, en beschrijven hoe daarin machtsverhoudingen zichtbaar worden;
- een werkvorm waarin leerlingen vanuit dans een kunstuiting uit een andere kunstvorm vergelijken en met behulp van bronnen uitleggen hoe representatie en stereotypering samenhangen met de context;
- verbanden tussen context, gebruik en representatie van macht aangeven aan de hand van een kunstuiting uit de eigen discipline en een andere discipline;
- verschillen in betekenis van een kunstuiting in uiteenlopende situaties toelichten, bijvoorbeeld in politieke of culturele contexten;
- relaties tussen beeldvorming, stereotypen en maatschappelijke machtsverhoudingen onderbouwen met voorbeelden uit een kunstuiting.

Eindterm 17

De leerling vergelijkt perspectieven op kunstuitingen en verklaart hoe deze tot verschillende interpretaties leiden, in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van perspectieven van makers, uitvoerders en beschouwers;
- onderscheiden van verschillende interpretaties;
- uitleggen hoe perspectieven invloed hebben op betekenis;
- uitleggen van de relatie tussen perspectief en context;
- beredeneren hoe perspectieven samenhangen met een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen kijken en luisteren naar een kunstuiting en verschillende perspectieven onderscheiden, zoals maker, uitvoerder en publiek;
- een werkvorm waarin leerlingen een kunstuiting, zoals een filmfragment of performance, vanuit verschillende rollen bekijken en vergelijken hoe keuzes in vormgeving leiden tot andere interpretaties van representatie;
- vergelijkingen tussen interpretaties van een kunstuiting vanuit verschillende perspectieven van maker, uitvoerder en publiek;
- invloed van perspectieven op de manier waarop personen of groepen zichtbaar worden gemaakt toelichten aan de hand van voorbeelden;
- uiteenlopende betekenissen van een kunstuiting binnen het vraagstuk macht en representatie beredeneren vanuit verschillende perspectieven.

Eindterm 18

De leerling verklaart hoe betekenis van kunstuitingen verandert in situaties van culturele interactie, in relatie tot een vraagstuk. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van invloeden uit verschillende culturele contexten;
- vergelijken van betekenissen in verschillende situaties;
- uitleggen hoe culturele interactie betekenis beïnvloedt;
- uitleggen van de relatie tussen context, uitwisseling en betekenis
- gebruiken van bronnen.

Te denken valt aan:

- vanuit het vraagstuk macht en representatie: een lesactiviteit waarin leerlingen onderzoeken hoe invloeden uit verschillende culturen zichtbaar zijn in vorm en betekenis van een kunstuiting;
- een werkvorm waarin leerlingen kunst uit verschillende disciplines vergelijken en beschrijven hoe uitwisseling invloed heeft op representatie en beeldvorming;
- veranderingen in betekenis van een kunstuiting door contact tussen culturen zichtbaar maken aan de hand van voorbeelden;
- invloed van culturele toe-eigening of beïnvloeding op beeldvorming toelichten;
- nieuwe vormen van representatie die ontstaan door culturele uitwisseling in relatie brengen met machtsverhoudingen.

Domein D Vraagstukken

Eindterm 19

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen waarin macht, representatie en maatschappelijke positie een rol spelen. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst waarin personen, groepen en ideeën zichtbaar of hoorbaar worden gemaakt;
- kunst in relatie tot maatschappelijke en historische situaties waarin machtsverhoudingen een rol spelen;
- kunst die bestaande beelden en verhoudingen bevestigt, bevraagt of ter discussie stelt;
- vergelijken van representaties in verschillende tijden en culturele contexten;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstuitingen waarin macht en beeldvorming zichtbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld installaties, performances of film in relatie tot muziek en media, waarin koloniale geschiedenis, stereotypering en representatie worden bevraagd;
- kunst en cultuuruitingen binnen politieke of maatschappelijke spanningen, zoals protestkunst, film, theater of dans, waarin zichtbaar wordt hoe makers omgaan met vrijheid, censuur en positionering;
- kunstvormen waarin representatie en culturele toe-eigening samenkomen, bijvoorbeeld werk waarin symboliek uit verschillende tradities wordt gebruikt en opnieuw betekenis krijgt binnen de cultuurindustrie;
- een kunstuiting waarin beeld, geluid en performance samenkomen, bijvoorbeeld een filmfragment met scenografie, muziek en spel, waarin zichtbaar wordt hoe representatie en machtsverhoudingen via meerdere kunstvormen tegelijk worden opgebouwd en ervaren.

Eindterm 20

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die ontstaan in situaties van culturele ontmoeting, migratie en uitwisseling. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst waarin invloeden uit verschillende tradities samenkomen;
- kunst die ontstaat door verplaatsing van mensen, ideeën en praktijken;
- kunst in relatie tot veranderende maatschappelijke en culturele contexten;
- vergelijken van vormen van verandering en uitwisseling in verschillende situaties;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstvormen die ontstaan uit culturele uitwisseling, zoals muziek, dans, beeld of film waarin verschillende tradities samenkomen en nieuwe vormen ontstaan;
- kunstpraktijken beïnvloed door migratie en internationale netwerken, waarin stijlen, technieken en betekenissen worden vermengd en getransformeerd;
- kunstuitingen waarin appropriation en re-appropriation zichtbaar worden, waarbij betekenis verandert afhankelijk van context, perspectief en gebruik;
- kunstpraktijken waarin meerdere kunstvormen worden gecombineerd, bijvoorbeeld een voorstelling of installatie waarin beeld, beweging en geluid samenkomen en zichtbaar maken hoe verschillende culturele invloeden elkaar beïnvloeden en transformeren.

Eindterm 21

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die functioneren binnen spirituele, religieuze en zingevingspraktijk. (B)

Het gaat hierbij om:

- kunst die verbonden is aan religieuze en spirituele rituelen, praktijken en tradities;
- kunst waarin symboliek, wereldbeelden en opvattingen over zingeving zichtbaar worden;
- kunst die functioneert binnen religieuze, spirituele of existentiële contexten;
- kunst in relatie tot veranderende vormen van zingeving en spiritualiteit in verschillende tijden en culturen;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunst en cultuuruitingen verbonden aan rituelen, zoals beeld, muziek, dans of architectuur, waarin betekenis ontstaat vanuit gedeelde overtuigingen en praktijken;
- kunstuitingen waarin symboliek en wereldbeelden centraal staan, bijvoorbeeld werk rond natuur, kosmos of transcendentie in verschillende kunstvormen;
- hedendaagse kunst waarin nieuwe vormen van spiritualiteit zichtbaar worden, zoals festivalcultuur, installaties of performance waarin traditionele en moderne betekenissen samenkomen;
- kunstervaringen waarin verschillende kunstvormen samen een gevoel van zingeving oproepen, bijvoorbeeld een ruimte of performance waarin licht, geluid, beweging en beeld samen een betekenisvolle of contemplatieve ervaring creëren.

Eindterm 22

De leerling analyseert en interpreteert kunst- en cultuuruitingen die betrekking hebben op de relatie tussen mens, natuur en ecologie.

(B)

Het gaat hierbij om:

- kunst die verbonden is aan natuur, seizoenen en cyclische processen;
- kunst waarin natuur als inspiratie, materiaal of systeem functioneert;
- kunst die ontstaat in relatie tot ecologische vraagstukken en menselijke invloed op de natuur, veranderende opvattingen over natuur en de verhouding tussen mens en omgeving;
- vergelijken van vormen van mens-natuurrelaties in verschillende contexten;
- uitleggen van de relatie tussen kunstuitingen binnen een vraagstuk.

Te denken valt aan:

- kunstvormen die verwijzen naar natuur en seizoenen, zoals rituelen, landschapskunst, muziek of dans, waarin cyclische tijd en afhankelijkheid centraal staan;
- kunstuitingen waarin natuur als materiaal of systeem functioneert, zoals installaties, performances of audiovisuele werken die reageren op ecologische processen;
- hedendaagse kunst en cultuur rond ecologie en klimaat, waarin zichtbaar wordt hoe verschillende kunstvormen reflecteren op menselijke impact en duurzaamheid;
- kunstuitingen waarin meerdere kunstvormen samen de relatie met natuur verbeelden, bijvoorbeeld installaties of performances waarin beeld, geluid en beweging gecombineerd worden om ecologische processen en menselijke invloed zichtbaar en ervaarbaar te maken.

Bijlage - Begrippenlijst

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving. Deze omschrijvingen zijn bedoeld voor leraren om de bedoeling en inhoud van het conceptexamenprogramma te begrijpen.

Begrip	Omschrijving
Affectieve ervaring	De subjectieve, emotionele reacties en stemmingen die je ervaart in reactie op gebeurtenissen, je omgeving of gedachten.
Artistiek creatief vermogen	Een combinatie van technieken, vaardigheden en kennis die leerlingen leren toepassen in een artistieke context bij het maken van kunstzinnige uitingen en de betekenisvolle ervaringen die zij opdoen tijdens het leren door en over kunst. Ze leren hierbij omgaan met speelruimte, en ze verkennen op een vrije, speelse en onderzoekende manier verschillende mogelijkheden. Ze leren verbanden leggen, alternatieven onderzoeken en keuzes maken in relatie tot het proces en het product. Ze ontwikkelen vaardigheden om creatieve, innovatieve en authentieke oplossingen te bedenken voor eigen werk en daarbij gebruik te maken van verbeeldingskracht en voorstellingsvermogen.
Artistieke intentie	De bedoeling, doel, of visie achter een werk dat richting geeft aan de artistieke keuzes in het maakproces.
Aanleiding	Dat wat de aanzet heeft gegeven voor artistiek onderzoek of maakproces, zoals een sociaal maatschappelijke aanleiding of een opdracht voor een toegepast werk.
Belichaamde waarneming	Waarnemingen die door en met het lichaam worden ervaren in het moment.
Betekenis	Wat kunst kan betekenen tijdens het maken en tijdens het beleven, voor de maker of beschouwer. Deze betekenis is veranderlijk en wordt gevoed door een persoonlijke culturele bagage.

Bewegingsonderzoek	Experimenteren met dansmateriaal om nieuw bewegingsvocabulaire te ontwikkelen. Convergeren en divergeren spelen hierin een belangrijke rol.
Choreografie	De complete artistieke dansuiting waarin de ideeën van de maker een plaats hebben gekregen.
Choreografische elementen	De elementen en principes waarmee een dansmaker kan exploreren, experimenteren en variëren om tot dansmateriaal te komen en dit te ordenen en structureren tot een samenhangende dansuiting.
Context	De sociale, culturele, historische, politieke, technologische en situationele omstandigheden waarin een werk wordt gemaakt, verspreid, getoond en geïnterpreteerd.
Creativiteit	In het leergebied kunst en cultuur heeft creativiteit betrekking op het vermogen om met behulp van materialen en technieken veel nieuwe en/of ongebruikelijke ideeën en oplossingen te bedenken en te realiseren. Creativiteit komt tot stand in de interactie tussen vaardigheid, proces en omgeving.
Cultuur	Dat wat mensen denken, doen en maken en de betekenissen die zij daaraan geven. Dynamisch geheel aan gebruiken en uitdrukkingsvormen, zoals kunst en erfgoed, die bij een groep hoort of aan haar wordt toegeschreven.
Culturele vertaling	Het proces waarbij een idee, beeld of vorm zich aanpast aan een nieuwe context en daarbij van betekenis verandert.
Dansactie	Een actie (een bepaalde beweging) in de context van dans, zoals: buigen, strekken, roteren, lopen, springen, glijden, kruipen, veren, rollen, draaien, zwaaien, balanceren, gebaren, springen, passen maken.
Dansfrase	Het samenhangende deel of verloop van een aantal bewegingen (start-piek-afronding).
Danselement	De fundamentele bouwstenen waaruit elke beweging en dans is opgebouwd. Het samenspel van de verschillende aspecten van die elementen bepalen de danskwaliteit en de betekenis van een beweging of dansactie.
Danskwaliteit	De kwaliteit die dans krijgt wanneer de danselementen in combinatie gebruikt worden. Een danskwaliteit draagt bij aan de zeggingskracht.

Dansmateriaal	De in meer of mindere mate vastgelegde dansbewegingen en dansfrases die voortkomen of bestaan uit improvisaties, variaties of imitatie.
Danstechniek	Vaardigheden en beheersing van het lichaam al of niet binnen een specifieke uitingsvorm van dans die kwaliteit van beweging vormgeven.
Dansuiting/dans product	Verzamelnamen voor werk dat als geheel bedoeld is, waarin een ontwikkeling te herkennen is en dat gepresenteerd kan worden, zoals: choreografie, geïmproviseerde performance, dansfilm, interventie in de openbare ruimte, flashmob.
Dansvocabulaire	Specifieke kenmerkende dansacties of technieken uit een verschijningsvorm van dans.
Diversiteit	Diversiteit betekent verschil, verscheidenheid. Diversiteit in een samenleving gaat over verschillen tussen sociale groepen en over verschillen tussen individuen. Deze verschillen worden bijvoorbeeld gevormd door aspecten als sociaaleconomische status (waaronder inkomen en opleidingsniveau) etniciteit, cultuur, religie, taal, leeftijd, sekse en seksuele oriëntatie en de maatschappelijke betekenis die aan deze verschillen wordt gegeven. Verschillen tussen individuen worden ook door andere identiteitsdimensies gevormd, zoals cognitieve verschillen, persoonlijkheidskenmerken, specifieke ondersteuningsbehoeften en talenten.
Expressie in dans	Met het lichaam uitdrukken van gevoelens, ervaringen, ideeën door de danser.
Frictie	De wrijving die ontstaat wanneer verschillende ideeën, waarden, beelden of stijlen elkaar tegenkomen: misverstanden, botsingen, ongelijkheid of spanningen.
Functie van kunst	Het gebruik van kunst binnen een context. Voorbeelden van functies zijn: amuserend, economisch, decoratief en maatschappelijk. Een werk kan meerdere functies tegelijk vervullen.
Fysieke interactie	De specifieke samenwerkingsvaardigheden die nodig zijn tijdens het maken en dansen.
Inhoud	Wat het werk verbeeldt, onderzoekt of aan de orde stelt.
Interpretatie	Het proces waarbij betekenis wordt gegeven aan een kunst- of cultuuruiting. Het interpreteren van

	kunst omvat onder meer het beschouwen, beschrijven, vergelijken, analyseren, contextualiseren met behulp van bronnen.
Iteratief proces	Een proces waarbij een maker stapsgewijs, voortdurend reflecterend op het proces, het werk steeds aanpast en verbetert. Daarbij keert de maker steeds terug naar eerdere fasen om ideeën, technieken en verbeteringen door te voeren.
Kijkervaring	Het geheel van indrukken, emoties en belevingen dat een kijker ervaart tijdens het kijken naar visuele uitingen.
Kunstzinnige en culturele activiteiten	Activiteiten waardoor leerlingen in aanraking komen met het diverse kunstzinnige en culturele landschap. Dat kan in de school en de schoolomgeving, zoals een bezoek aan een tentoonstelling, een concert, een voorstelling en een film.
Multiperspectiviteit	Het verkennen van onderwerpen, kennis en historisch en cultureel erfgoed van een bepaalde gemeenschap vanuit meerdere perspectieven. Door leerlingen te laten reflecteren op kennis, onderwerpen en cultureel erfgoed van anderen in het verleden en heden, kunnen zij leren betekenis te geven aan gebruiken, tradities en identiteiten van anderen in andere contexten en/of tijdspannes.
Perspectief	Een manier van waarnemen die een denkrichting geeft om kunst te beschouwen en betekenis te geven. Het kijken en luisteren vanuit het eigen perspectief en meerdere perspectieven (perspectiefwisseling) leidt tot verbreding en verdieping. Perspectiefwisseling is het inleven in de standpunten en belangen van een ander. Perspectieven kunnen zowel vakspecifiek geladen (bijvoorbeeld: historisch, technologisch, filosofisch) zijn, als generiek (bijvoorbeeld: maatschappelijk, ethisch, politiek). Dit verruimt de kijk van leerlingen op de wereld en geeft inzicht in zowel hun eigen perspectief als dat van anderen.
Positionering	Het bewustzijn van vanuit welke sociale, culturele, historische of persoonlijke positie iemand kijkt, maakt of interpreteert.

Situatie	Een concrete vorm van context, zoals een gebruikssituatie, setting of moment waarin kunst wordt ervaren.
Scenografische middelen	Alles wat zich op het dansvlak of podium bevindt zoals decor, belichting, geluid, kostuums, rekvisieten, grime.
Transculturaliteit	Het idee dat cultuur altijd ontstaat in interactie: door culturele uitwisseling, vertaling, frictie. Culturen zijn nooit 'puur' of op zichzelf staand, maar relationeel en voortdurend veranderlijk; betekenis ontstaat daarbij in de relaties tussen mensen, plaatsen, tijden en perspectieven.
Uitgangspunt	Een betekenisvol ijkpunt voor een artistiek onderzoek of maakproces. Een artistieke intentie, een doelgroep of specifieke een werkwijze kunnen bijvoorbeeld uitgangspunten zijn.
Uitwisseling	Het proces waarbij mensen, culturen, ideeën, beelden of objecten met elkaar in contact komen en elkaar beïnvloeden, waardoor nieuwe betekenissen, praktijken en culturele vormen ontstaan.
Verschijningsvormen van dans	De verschillende manieren waarop dans zich manifesteert binnen artistieke, culturele, sociale, educatieve en maatschappelijke contexten. Verschijningsvormen van dans kunnen verschillen in functie, doel, traditie, werkwijze, presentatievorm en omgeving. Hieronder vallen zowel traditionele als hedendaagse, formele als informele, en fysieke als digitale danspraktijken.
Vormgevingselementen van dans	De elementen waarmee een danser of choreograaf/dansmaker exploreert, improviseert en varieert om tot vormgeving te komen. Deze vallen uiteen in 1: danselementen en 2: choreografische elementen.
Vraagstuk	Complexe kwesties en uitdagingen in de samenleving waarbinnen waarden en belangen een rol spelen. Deze vraagstukken hebben meerdere oplossingsrichtingen en lenen zich bij uitstek voor bestudering vanuit meerdere invalshoeken. Zo bieden de vraagstukken een inhoudelijk anker voor het onderzoeken van kunst en cultuur.
Werking	De wijze waarop artistieke keuzes effect hebben op de kijkervaring. Effecten als het opbouwen van

	verwachtingen en spanning, bewegingsdrang opwekken en aandacht trekken, desoriënteren, verrassen of tot participatie uitnodigen.
Zeggingskracht	De intensiteit of impact van het werk, de wijze waarop en de mate waarin het werk emoties of beleving oproept.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)